

Tuomo Korkalo

12.10.2013

Pöykkölän talon historia

Viimeinen jääkausi päättyi maamme osalta noin 10 000 vuotta sitten. Mannerjäätikön sulaessa maata paljastui aluksi Etelä- ja Itä-Suomesta. Paljas maa alkoi viheriöidä ja kasvillisuutta seurasivat eläimet kohti pohjoista. Ihminen seurasi eläimiä ja asutti lopulta koko Suomen.

Ihminen saapui Rovaniemen alueelle 9000 - 7800 vuotta sitten. Kivikautiset asuinpaikat, maaperästä löydettyt pääasiassa kiviset tarve-esineet ja eri-ikäiset kivikautiset kulttuurivaiheet ovat tästä konkreettisia todisteita. Kivikauden aikaiset ihmiset eivät kuitenkaan olleet Rovaniemen varsinaisia asuttajia. Saamelaisia asui Rovaniemen alueella aikana, jonka juuret ovat kaukana kivikaudessa. Jouko Vahtolan mukaan Rovaniemen asutuksen aloittamisessa hämäläinen heimo oli ratkaisevassa asemassa. Ihmiset tulivat tänne Hämeen ja Satakunnan alueelta.

Ounasjokisuun tulvasaaret, Koivusaari, Selkäsaari, Hiansaari, Saarenkylä jne. rehevine niittyineen loivat edellytykset pysyvän asutuksen syntymiselle Rovaniemellä. Luonnon niityt turvasivat eläimille rehun ja ihmisille elinmahdollisuuden. Ensimmäiset merkit maanviljelystä ovat Ylikylästä 1200-luvulta.

Esihistoriallisen ja historiallisen ajanjakson taitekohta Rovaniemen osalta on vuosi 1453. Tuolloin solmittiin ensimmäinen Rovaniemen ja Korkalon kyliä koskeva maakauppa, josta on olemassa kirjallinen todiste. Jo tuolloin Rovaniemen seutu oli jaettu kahteen kylään, pohjoiseen Rovaniemen kylään ja eteläiseen Korkalon kylään. Kylien raja kulki Ounaskosken vaiheilla.

Pöykkölän talo

Pysyvä asutus levisi Rovaniemelle 1200-1300-luvulla, jolloin maanviljely alkoi osoittaa heräämisen merkkejä myös Pohjois-Suomessa. Ensimmäiset tiedot Rovaniemen asutuksesta ovat 1550-luvulta. Rovaniemen seudulla oli tuolloin 34 taloa, Rovaniemen kylässä 20, Korkalossa 6, Muurolassa 5 ja Jaatilassa 3 taloa. Pöykkölää ei kuitenkaan mainita vielä tässä luettelossa, mutta jo taloluettelossa

vuodelta 1605. Eräessä Ilkka Väätin piirtämässä kartassa on kuitenkin merkitty mahdollinen talon paikka nykyisen Pöykkölän talon kohdalle 1500-luvun loppupuolelta.

Rovaniemen taloja kohteli kaltoin usein vihollinen varsinkin 1500-luvun jälkipuoliskolla aina 1700-luvulle saakka. Vihollinen tuli idän suunnasta ja poltti useana vuonna Rovaniemen ja Korkalon kylien talot usein maan tasalle. Näin tapahtui ainakin vuosina 1578, 1589 ja 1611. Vihollinen teki tuhojaan myös Rovaniemen ulkopuolella ns. haukijärvillä miesten ollessa siellä kalastamassa.

Toinen vitsaus oli katovuodet. Niitä oli varsinkin 1600- ja 1700-luvulla. Kesät saattoivat olla sateisia ja kylmiä, josta kärsi maanviljely ja ihmiset näkivät nälkää ja joutuivat lähtemään jopa mieron tielle. Useita taloja autioitui ihmisten muuttaessa pois. Pahimpia olivat peräkkäisinä vuosina tapahtuneet kadot.

Rovaniemeä on kohdannut hävitysten ja katovuosien lisäksi pahat tulvat. Mm. ns. Saulin tulvan aikana vuonna 1859 vesi nousi aina Pöykkölän pihalle saakka. Tulvasta kertova merkki on yhä näkyvissä talon kivijalassa. Historiallisella ajalla suurtulvia Kemijoessa on sattunut vuosina 1741, 1807, 1859, 1910 ja 1993.

Pöykkölän talolla on pitkä ja värikäs historia takanaan. Se sijaitsee vanhalla jo esihistoriallisella ajalla asutulla seudulla. Talo rakennettiin 1600-luvun alussa Korkalon kylään, Kemijoen Jyrhämän rantatörmälle. Tilan 1600- ja 1700-luvun pihapiiristä ja rakennuksista on toistaiseksi vain vähän tietoa. Sen sijaan talon omistajista ja asukkaista tiedetään ainakin jotain aina 1600-luvun alusta lähtien.

Savupirttikaudella yhtenä vitsauksena olivat tulipalot. Pöykkölä paloi ensimmäisen kerran vuonna 1672. Talon haltijana oli tuolloin Krister Kristerinpoika Bonelius. Jo tuolloin oli voimassa eräänlainen paloapujärjestelmä. Palon vahingot arvioitiin 80 hopeataalariksi. Oikeus päätti, että kukin Kemin pitäjän savu maksaa paloapuna yhden hopeaäyrin.

Jorma Ahvenaisen mukaan useampihuoneinen asuinrakennus, kaksi huonetta, keittiö ja kamari, alettiin rakentaa jo savupirttikaudella 1700-luvun lopulla. Pöykkölän palon paloasiakirjojen mukaan Pöykkölän tilaan kuului 1800-luvun alkupuolella päärakennus eli pirttirehto, toinen kaksikerroksinen asuinrakennus, kaksikerroksinen puovi-eli puotirehto sekä pakaritupa-

maitohuone-tallirakennus. Pihapiiri oli neliönmuotoinen nurkistaan avoin kokonaisuus. Osa muista rakennuksista sijaitsi lähellä päärakennusta ja osa kauempana kuten esim. aitat.

Pöykkölän paloi toisen kerran 17.9.1843 eli 170 vuotta sitten. Pihapiiristä tuhoutui toistakymmentä rakennusta ja osa vaurioitui pahasti. Palossa tuhoutuneiden rakennusten pystytysajankohtaa ei varmuudella tiedetä. Ilmeisesti se tapahtui 1700-luvulla. Kauempana sijainneet rakennukset, kuten osa aitoista, paja, venevaja, nuottakota, riihi, sauna yms. jäivät palamatta.

Palon aikana Pöykkölän silloinen isäntä Tuomas Pöykkö oli pitkällä kauppamatkalla Pietarissa Tuomaksen palaessa kauppareissultaan, hän kuuli jo matkalla talonsa palaneen. Aitat olivat kuitenkin säästyneet ja niissä varastoituneena ollut vilja. Tuomas oli todennut, hyvä että aitat säilyivät ja vilja sen mukana, muut rakennukset voidaan rakennetaan uudestaan. Lähestyessään Rovaniemeä hän osti Niskanperältä valmiin talon hirsikehikon ja siirretti sen Kemijokea pitkin Pöykkölään. Siitä alkoi Pöykkölän uusi tuleminen.

Pöykkölän uusi rakennus valmistui 1844-1845. Pihapiiriin kuuluivat päärakennus, toinen asuinrakennus, puotirehto sekä kaksi aittaa. Toisesta asuinrakennuksesta ei ole juuri mitään tietoja.. Pihapiirin ulkopuolella olevat muut rakennukset säilyivät palolta.

Kalevi Pöykön mukaan Pöykkölän pihapiiri rakennettiin palaneen Pöykkölän tapaan neliön muotoiseksi. Päärakennus edustaa 1800-luvun empire-tyylistä arkkitehtuuria. Empire-tyyli levisi ympäri Suomea Saksasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Pöykkölän kaunis päärakennus edustaa parhaimmillaan tämän tyylin talonpoikaiskulttuuria.

Vuonna 1850 aloitetun isonjaon jälkeen Pöykkölä oli Rovaniemen suurin tila, jonka pinta-ala oli 2192 hehtaaria. Tilan maat alkoivat nykyisen Pöykkölän kohdalta kohti etelää, Ranualle menevän tien suunnassa, noin kahden kilometrin leveydeltä. Pituutta tilalla oli noin kymmenen kilometriä.

1900-luvun alussa Pöykkölä siirtyi eri vaiheiden jälkeen Kemi Oy:n hallintaan. Yhtiön toimesta alueelle rakennettiin navetta ja sauna. Pihapiirissä tapahtui joitakin muutoksia ja mm. toinen päärakennus siirrettiin kirkonkylään, jossa se toimi eri muutosten jälkeen kunnan ja sitten kauppalan toimistotalona ja paloi Lapin hävityksessä vuonna 1944.

Vuonna 1957 Rovaniemen kotiseutuyhdistys Totto ry osti talon Kemi Oy:ltä kotiseutumuseoksi, jona se edelleen on. Kauppahinta oli 5 milj. markkaa, johon kuuluivat kaikki rakennukset ja 2.5 hehtaaria maata. Varat ostoa varten saatiin Rovaniemen kaupungilta 1 milj.mk, maalaiskunnalta samoin 1 milj. mk, museovirastolta 2 milj. mk ja loput kerättiin asiaan uskovilta kaupunkilaisilta ja maalaiskunnalta.

Pöykkölän talon asukkaat

Pöykkölän talon asutus voidaan ajallisesti jakaa viiteen vaiheeseen. Ensimmäiset 40 vuotta, 1600-luvun alkupuolen Pöykkölää hallitsi Pöykiön suku sekä 1620-luvulla Oinaan suku. Talo oli autiona tai ainakin veroautiona useina vuosina aina vuoteen 1640 saakka. Seuraavat 40 vuotta Pöykkölän talon haltijana oli Boneliusten pappissuku vuoteen 1683 saakka, eli noin 40 vuotta. Tämän jälkeen Pöykkölä pysyi tiiviisti Pöykön suvun hallussa yli 200 vuotta. 1900-luvun alusta lähtien taloa on asuttanut Kemi Oy:n virkamiehet ja sen jälkeen vuodesta 1957 lähtien Pöykkölän omisti Rovaniemen kotiseutuyhdistys Totto ry.

Pöykkölän talon vaiheista ennen vuotta 1640 on vähän tietoa, koska talo oli useita vuosia autiona. Aulis Oja kirjoittaa: ”Pöykön suvun piirissä elänyt perimätieto, jonka mukaan talon olisi perustanut joku alankomaalainen upseeri von Böök, on kaikkea perää vailla”.

Ilkka Väätin mukaan Pekka Ollinpoika Pöykiö eli Oikarainen perusti Pöykiön $\frac{1}{4}$ manttaalin uudistilan Korkalon kylään vuonna 1605. Pöykiön suku on lähtöisin Savosta, josta se tuli Oulujoen kautta Iijoelle ja sieltä Kemijoen yläjuoksulle. Uudistalo tuhoutui venäläisten toimesta vuonna 1611 ja Pekka muutti Oikaraiseen Karvon talon läheisyyteen. Pöykkölää asustivat 1620-1630 luvuilla Oinaan ja Karvosen suvut. Erkki Heikinpoika Oinas yhdisti Pöykkölään ainakin Pukin tilan, jolloin siitä tuli kokomanttaalin kokoinen. Erkki ei kuitenkaan pystynyt maksamaan näin suuren tilan veroja ja Pöykkölä autioitui.

Autioituneen talon otti haltuunsa vuonna 1640 Mynämäen pitäjän Härkälästä kotoisin ollut Krister Ericinpoika Härkä (suku myöhemmin Bonelius). Kappalainen Krister Erici toimi vastaavana pappina Rovaniemellä jo 1630-luvun loppupuolella, mutta lopullinen muutto Kemistä tapahtui vasta loppuvuodesta 1644. Talon haltijoina olivat Boneliuksen suvun jäsenet 40 vuoden ajan, kunnes vuonna 1683 talon isännäksi tuli Tuomas Kristerinpoika Pöykkö.

Jouko Vahtolan mukaan Pöykön suku polveutuu Boneliuksista ja suvun katsotaan alkaneeksi vuonna 1640, eli lähes 400 vuotta sitten. Tuomas Pöykön jälkeen Pöykkölää on hallinnut Pöykön suvun seitsemän sukupolvea. Tuomas Tuomaanpoika Pöykkö oli Pöykkölän isäntänä 1825-1855 ja rakennutti, kuten edellä on mainittu, uuden päärakennuksen palaneen tilalle vuosina 1844-1845. Pöykkölän viimeinen isäntä oli Juho Edvard Mikonpoika Pöykkö, joka hallitsi puolta Pöykön tilasta vuosina 1900-1904.

Pöykön suvun jälkeen Kemi Oy omisti Pöykkölän tilan aina vuoteen 1957 saakka. Alkuaikoina päärakennuksessa asuivat metsätyönjohtaja Niskan perhe pirtin päässä ja inspehtori Saveniuksen perhe kamarin päässä. Lapin leivän isä, metsäpäällikkö Hugo Richard Sandberg siirtyi eläkkeelle vuonna 1914 ja tuli vuokraajana asumaan muutamiksi vuosiksi Pöykkölään. Kemi-yhtiön toinen metsäpäällikkö Jarl Sundquist asui Pöykkölässä vaimonsa kirjailija Annikki Setälän kanssa vuosina 1925-1928 ja vietti siellä aikaa myöhemminkin. 1930-luvulla Kemi-yhtiö aloitti voimaperäisen Pöykkölän tilan viljelyn. Tällöin rakennettiin mm. uusi navetta, karjakartano sekä rantaan sauna. Toisen maailman sodan aikana Pöykkölä oli sotilaskäytössä ja sen jälkeen jonkin aikaa kouluna metsätyönjohtajille sekä savottakokeille. Viimeisin asukas Pöykkölässä oli metsänhoitaja Uolevi Sarapää. 1950-luvun puolivälin tienoilla karjanpito lopetettiin ja päärakennus jäi tyhjäksi.

Pöykkölä kotiseutumuseona

Kuten aikaisemmin kerrottiin, Rovaniemen kotiseutuyhdistys Totto ry osti Pöykkölän Kemi-yhtiöltä vuonna 1957. Kaupan mukana kotiseutuyhdistykselle siirtyi neljä Pöykön suvun aikaista, sodan hävityksestä säilynyttä vanhaa rakennusta, päärakennus, puovi ja kaksi aittaa sekä Kemi-yhtiön teettämät kaksi rakennusta, navetta ja sauna. Kotiseutuyhdistys perustettiin vuonna 1951. Sen suunnitelmissa oli alusta alkaen saada Pöykkölän pihapiiriin kaikki rovaniemeläiseen talonpoikaistaloon kuuluvat rakennukset. Rovaniemen alueelta siirrettiin Pöykkölään 13 erilaista luontaistalouden aikaista rakennusta kuten riihi, paja, masiinihuone, hyysikkä jne. Museoalueelle siirretyt rakennukset täydentävät alueen alkuperäistä kokonaisuutta. Vuosien aikana päärakennus on entisöity ja kunnostettu. Pöykkölä edustaa tänään perinteistä, joskin vauraan näköistä peräpohjalaista talonpoikaishapiiriä.

Lähteet

Outakoski A 1965, Rovaniemen historia I

Ahvenainen Jorma 1970, Rovaniemen historia II

Oja Aulis 1975, Totto XII

Vahtola Jouko, Pöykkö Kalevi, Rahikainen Päivi 1989, Totto XV

Saarnisto Matti, Kotivuori Hannu, Vahtola Jouko, Enbuske Matti 1996, Rovaniemen historia vuoteen 1721

Enbuske Matti 1998, Rovaniemen kylien asutushistoriaa 1700-luvulta 1900-luvun alkuun

Väätti Ilkka 2013, Rovaniemi, taloja ja sukuja 1543-1720

Jälkikirjoitus

Noin 2000 vuoden aikana Pohjois-Euroopassa on tapahtunut kaksi huomattavaa ilmaston muutosta, jolloin joidenkin alueiden ilmasto on poikennut selvästi keskimääräisestä lämpötilasta. Lämpimiä kausia oli vuosien 870 -1100 jKr. välisenä aikana sekä vuosina 1360-1570 jKr. Mm. viikingit asuttivat noin 1000 vuotta sitten osia Grönlannista ja Islannista ja purjehtivat Pohjois-Amerikkaan. Tämän lämpökauden jälkeen ilmasto alkoi kylmetä varsinkin Euroopassa. Vuosien 1550-1850 jKr. välistä aikaa kutsutaan pieneksi jääkaudeksi. Tälle ajanjaksolle sattuvat Suomen pahimmat katovuodet, jolloin Suomessa oli hyytävän kylmiä vuosia. Ihmisiä paleltui kuoliaaksi tai menehtyi nälkään ja tauteihin, vilja ym. satojen epäonnistuttua. Kylmää oli myös mm. Englannissa. Thamesjoki oli jäässä talvisaikana useana vuonna viikkoja, jopa kuukausia. Ruotsissa kuningas Kaarle Kustaa marssitti sotajoukkonsa Tanskan ja Ruotsin välisen jäässä olevan salmen poikki ja pakotti pelästyneen vihollisen Roskilden rauhaan vuonna 1658.